

18. Yüzyılda Van Kalesi'nde Bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerileri Imperial Janissaries in Van Castle During the Eighteenth Century

Uğur DEMLİKOĞLU*

Dr. Öğr. Üyesi. Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Türkçe Sosyal Bilgiler Bölümü, ugurtarih@hotmail.com

ORCID Numarası | ORCID Number: 0000-0002-7731-3799

ÖZ

Özet : Van; sahip olduğu jeopolitik konumu, Anadolu ve İran arasında tarihi ipek yolunun önemli bir kavşak noktasında bulunması, verimli toprakları ve çevresine göre ılıman bir iklime sahip olması gibi nedenlerle tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı hâkimiyetine girmesi ise 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiştir. Van Kalesi'nin Osmanlı Devleti'nin şark hududunda bulunması, Osmanlı-İran savaşları sürecinde bu kalenin stratejik açıdan önemini artırmıştır. Bu durum 18. yüzyılda da devam etmiştir. Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında meydana gelen gerginliklerde ve harbin yaşandığı dönemlerde İstanbul'dan pek çok askeri sınıf Van Kalesi'nde meskûn olmuştur. Bu makalede mevacib defterlerinden istifade edilerek Van Kalesi'nde bulunan askeri sınıflar ile bu askeri sınıfların mevcudu, yevmiyeleri, ulufe ve yıllık mevacibleri ile icra ettikleri görevler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Van Kalesi'nin önemini ortaya koymak amacıyla Erzurum, Kars, Bağdat, Trabzon ve Tiflis gibi dönemin diğer önemli kaleleriyle mukayesesi yapılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla tablo ve grafiklerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van, Kale, Mevacib Defterleri, Yeniçeri

ABSTRACT

Abstract: Van had been under the sovereignty of many civilizations because of its geopolitical position, productive lands, temperate climate and place at an important junction point of the historical Silk Road between the Anatolia and Iran. In 1548, Van came under the domination of the Ottoman Empire during the reign of Suleiman the Magnificent. Van Castle was one of the most commonly used castles during the Ottoman-Persian Wars, because of its position in the eastern border of the Ottoman Empire. This situation continued in the 18th century. Many military corps came from Istanbul in order to serve in Van Castle during the period when there was a war due to the tension between the Ottoman Empire and the Safavid Empire. This article presents the military corps served in Van Castle as well as the number, wage, service pay, annual salary and duties of the relevant corps in the light of the information obtained from the payroll registers in the Ottoman Empire. Furthermore, Van Castle has been compared with other important castles such as Erzurum, Kars, Bagdad, Trabzon and Tbilisi in order to emphasize the importance of the relevant castle. Tables and graphics have been used to understand the subject better.

Keywords: Van, Castle, Mevacib Registers, Janissary

Giriş

Osmanlı Devleti sınırlarının korunmasına büyük önem vermiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin askeri yapısının birçok özelliğini hudut kalelerinde görmek mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti, batı sınırlarında olduğu gibi doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için de pek çok kale inşa etmiştir. Bu kalelerin ani düşman saldırısına engel olmak ve düşmana karşı saldırı düzenlemek gibi çok önemli fonksiyonları bulunmaktaydı (Ünal, 2002, s.79). Van Kalesi de Osmanlı Devleti'nin doğudaki en önemli serhat kalelerinden biri olduğu için korunmasına önem verilmiş ve pek çok askeri sınıf bölgede bulundurulurken kalenin tahkimatı sağlanmıştır. Mevcut belgelerin ışığında 18. yüzyılda geçici olarak Van Kalesi'nde istihdam edilen askeri sınıfların kaledeki görevleri, sayıları ve elde ettikleri mevacicileri irdelenecektir.

Yeniçeri Ocağı, daimi ve devletten sürekli maaş alan yaya birlikleri şeklinde teşekkül etmiş ve varlığını Sultan II. Mahmut dönemine kadar devam ettirmiştir. Orhan Bey döneminde kale kuşatmalarının uzun sürmesi ve mevcut aşiret kuvvetlerinin yapılan seferlerde kifayetsiz kalması sebebiyle yeni bir ordu kurulması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu askeri teşkilat kuruluşundan itibaren fevkalade hizmet etmiş ve Osmanlı ordusunun gerek doğu gerekse batı seferlerinde elde edilen büyük zaferlerde önemli rol oynamıştır (Beydili, 2013, s. 450-462).

Kapıkulu askerlerinin kuruluşu ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Palmer'e göre kapıkulu askerleri Orhan Bey döneminde istihdam edilmiştir. Osmanlı Devleti'ni bölgede yükselen bir güç haline getiren Orhan Bey diğer Türk devletlerinde olduğu gibi kendisine bağlı köleler ordusuna (hassa kuvveti) sahip olması da kuvvetle muhtemeldir (Palmer, 2000, s. 483). Nitekim Orhan Bey'in ordusunda beyaz keçeden koni biçimde ak börk giyen askerlerinin bulunduğu ile ilgili kronikteki kayıtlar bu durumu destekler niteliktedir (Âşıkpaşazade, 2014, s. 83). Yayaların başlığına yapılan bu atıf onların köle olduğunu göstermekteydi. Daha sonraları yeniçeri askerleri tarafından ak börklerin kullanıldığı da bir gerçektir. Palmer'e göre ak börk giyenler kapıkulu askerlerdir ve kapıkulları 1340 yılında önce Osmanlı ordusunda mevcuttular. Bu askerler gazilerden ve tımar sahiplerinin feodal askerlerinden farklı olarak padişaha yakından bağlı olan kimselerdir. Kapıkulları gerekse de yeniçeriler padişaha seferde birlikte refakat ederdi. Ancak kronikler onları ayrı ayrı askeri birlikler olarak zikretmekteydiler. Zamanla kapıkulları terimi saray halkından çeşitli gruplar ile yeniçerileri kapsayacak şekilde genişledi ve köle statüsündekileri ifade eden genel bir anlam kazanmaya başladı (Palmer,2000, s.487). Aydın Taner'e göre kapıkulu askerlerinin çekirdeğini I. Murad döneminde kurulan Acemi Ocağı oluşturmuştur. Rumeli de yapılan fetihlerde mevcut askeri birliklerin yetersiz kalması üzerine ordunun ihtiyacı Rumeli'de esir düşen Hristiyanlardan karşılanmıştı (Taner, 1981, s. 98). Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda Karaman ülkesinden gelen Kara Rüstem etkili olmuştur. I. Murad döneminin ünlü vezirlerinden Çandarlı Kara Halil ile yaptığı konuşma etkili olmuştur. Kara Rüstem'in Çandarlı Halil'e dönerek tutsak edilen esirlerin beşte birinin Tanrı'nın emri padişahın hakkı olduğunu ve padişah hakkının neden alınmadığını söylemesi üzerine durum I. Murad'a aktarılmıştır. Sultan da eğer "Tanrı buyruğu ise edin" demesi üzerine Yeniçeri Ocağı'nın temelleri atılmış oldu (Âşıkpaşazade,2014, s. 98).

Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgelerdeki Hristiyan çocukları devşirerek asker elde etmesi Yeniçeri Ocağı'nın esasını teşkil etmiş ve bu sistem ilk defa Osmanlı Devleti'nde görülmüştür (İlgürel,1986, s. 385). 1362 tarihindeki Pencik Kanunu'na göre esir edilenlerin beşte biri ordu ve saray hizmetine alınmıştır. Başlangıçta bir akçe yevmiye ile Gelibolu ve Çardak arasında süvari askerlerinin nakliyesi için hizmet veren gemilerde görevlendirilmişlerdir. Sayıları artınca da askeri hizmetlerde kullanılmışlardır (Uzunçarşılı, 1978, s.117).

Osmanlı Devleti'nin askeri yapısı iki ana temelden oluşmuştur. Bunlardan birincisi; devletten sürekli maaş alan kapıkulu askerleri, diğeri ise eyalet askerlerinden müteşekkildi. Osmanlı kapıkulu askerlerinin dışında devletin asıl askeri gücünü oluşturan eyalet askerleridir. Bu kuvvetlerin esas gücünü tımarlı sipahiler oluşturmaktaydı. Tımarlı sipahiler devlete ait mîrî araziye tasarruf edenlerden alınan senelik vergilere göre tüm masraflarını da karşılamak kaydıyla atlı asker yetiştirmektedir. Bu sistem en mükemmel şeklini Kanuni döneminde almış ancak 16. yüzyıldan sonra bozulmaya başlamıştır (Özcan, 1999, s. 553). 16. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı tımar ordusunun sayısı 100 bini aşmıştı. Ancak savaş meydanlarında harbe katılan sipahi sayısı 7-8 bin kadar olmuştur. Bu durum tımarlı sipahilerin nedenli yozlaştığını ve disiplinden uzaklaştığını göstermektedir (Barkan, s.290-293). Osmanlı yönetiminin her türlü tehdit ve ikazlarına rağmen tımarlı sipahiler sefere çıkmıyorlardı. Ayrıca tımarlı sipahiler gelişen savaş teknolojisine de ayak uyduramamışlardı. Ateşli silahların savaş meydanlarında daha fazla kullanılıyor olması geleneksel harp silahlarını kullanan tımarlı sipahilere olan ihtiyacı da azaltmıştı. Tımarlı sipahilerin önemini yitirmesi ve mevcudunun düşmesi üzerine maaşlı kapıkulu askerlerinin sayısı artmıştır. Yeniçeriler taşrada sipahilerin yapacağı rolleri üstlenmiş ve daha da güçlenmişlerdir. 18. Yüzyılda tımarlı sipahiler daha da bozulmuştur. Savaşın olmadığı dönemlerde yüksek rütbeli memurların hizmetine giren tımarlı sipahiler sefer zamanında sadece geri hizmetlerde istihdam edilmeye başlanmıştır (Ertaş, 2007, s. 224,225).

Eyalet askerleri içinde hudut kaleleri korumakla görevli azeb, topçu, cebeci, lağımıcı, martalos, tüfekçi ve fârisan olmak üzere çeşitli askeri sınıflar da mevcuttu. Azebler hafif piyade kuvvetleri olup savaş esnasında ordunun en ön safında yer alır ve düşmana ilk saldırıyı gerçekleştirirdi. Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden gönüllü olarak toplanan azebler, kalelerde muhafız kuvvet olarak bulunmaktaydılar. Ayrıca kalelerde fârisan ve serhâd kulu denilen süvari kuvvetleri de mevcuttu. Fârisân ve serhâd kulları düşmana ani baskın düzenlemek ve kaleyi düşman saldırısına karşı korumakla görevliyidiler (Ünal, 2002, s. 79,80).

Kapıkulu askerleri yaya ve süvari olmak üzere iki bölüme ayrılmıştı. Yaya kısmı; Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı, Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı, Top Arabacıları Ocağı ve birer bölük halinde Lağımıcı ve Humbaracılar oluşmuştu. Süvari kısmı ise; Sipahi, Silahdar, Sağ Ulufeciler, Sol Ulufeciler, Sağ ve Sol Gariplerden oluşmuştu (Uzunçarşılı, 1988, s.3-4).

Yeniçeri askerleri teşkilatının kurulduğu ilk yıllarda iki bin kişilik bir askeri mevcudu bulunmaktaydı. Ancak sonraki dönemlerde sayısı gittikçe arttı. I. Bayezid döneminde 10.000 olan sayı II. Murad döneminde 5 bine düştü. Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılan alımlarla yeniçeri askeri sayısı 12 bine ve Kanuni döneminde 14 bine yükselmiştir. Bu sayı 16. yüzyılın sonunda 40 bini aşmıştı (İlgürel,1986, s.385).

Yeniçeri Ocağı; cemaat, sekban ve ağa bölüklerinden oluşmakta idi. Yeniçeri Ocağı'na, kurulduğu ilk dönemlerde 1000 kadar yeniçeri alınmış ve her 100 askerin başına bir yayabaşı atanmıştır. Yeniçeri yaya bölükleri sonradan cemaat adını alarak sayısı 10'dan 101'e kadar çıkarılmıştır. Sekbanlar 34 ortadan, ağa bölükleri ise 50 kişilik mevcutla 61 bölükten oluşmakta idi. Böylece Yeniçeri Ocağı'nın cemaat, sekban ve ağa bölüklerinin toplam orta ve bölük sayısı 196 idi (Uzunçarşılı, 1988, 155).

Yeniçeri askerleri savaşın olmadığı dönemlerde İstanbul'un dışında taşraya giderek kale görevlerinde de bulunurdu. Taşradaki en önemli görev kale muhafızlığı idi. Üç yıllık geçici bir süreyle kale muhafızlığı görevi ifa edilir, bu süre bitiminde İstanbul'dan yeni bir orta gönderilirdi. Yeniçeri askerlerinin sayısı, kalenin önemine, sınır boylarına yakın olup olmamasına, stratejik konumuna ve savaş durumuna göre değişebiliyordu (Uzunçarşılı,1988, s.324- 331).

Yeniçerilerin üç ayda bir almış oldukları maaşlarına ulûfe denilmektedir. Yeniçerilerin aldıkları ulufelere resmi defterlerde mevâcib veya vacib tabiri kullanılmıştır. Mevacib tabirini öncelikle Memlûklu Devleti kullanmış, Osmanlı Devleti de onlardan almıştır. Ulûfeli askerlerin mevacibleri üç ayda bir olmak üzere senede dört dönemde ödeniyordu. Hicri ayların üç isminin baş harfleri alınarak 4 dönem belirlenmiştir. Hicri aylardan Muharrem, Safer, Rebiyü'l-evvel aylarının ilk harfleri olan M, S, R harflerinin birleşmesinden Masar dönemi oluşurken, Rebiyü'l-ahir, Cemaziye'l-evvel, Cemaziye'l-ahir aylarının ilk üç harfinin alınmasıyla Recec dönemi oluşmuştur. Receb, Şaban aylarının ilk harfiyle Ramazan ayının N harfinin birleşmesinden Reşen Dönemi, Şevval ayının son harfiyle Zilkade ve Zilhicce aylarının ilk harflerinin birleşmesinden Lezez dönemi oluşmuştur. Masar ulûfesi Muharrem ayında, Recec ulûfesi Cemaziye'l-evvel ayında, Reşen ve Lezez Dönemine ait olan ulûfelerin ikisi de Şaban ayı içinde verilmekteydi. Son iki maaşın birleştirilerek bir arada verilmesine kısteyn mevâcibi denilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988, s. 411-412).

Mevacib defterlerinin başlangıcında *defter-i bazı yeniçeriyân-ı dergâh- âli ki der muhafaza-i kâl'a-i Van* yazılmış ve defterin hangi dönemde ve senesinde yazıldığı da devamında kaydedilmiştir. Bu bilgiden sonra Van Kalesinde görev alan cemaat ortaları, sekban ve ağa bölükleri sahip oldukları numara ve niteliğine göre tek tek kaydedilirdi. Bu orta ve bölüklerde yer alan askerlerin isimleri, yevmiyeleri ve sahip oldukları statüleri mevacib defterlerinde gösterilmiştir. Mesela; 1748- 1749 (H.1162) yıllarına ait mevacib defterinde Van Kalesi'nde 9 cemaat ortası ile 15 ağa bölüğünün mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca defterde askerlerin isimleri, aldıkları yevmiyeler ve eğer varsa birlik içindeki konumları da ayrıca belirtilmiştir. Defterin en sonunda cemaat ortalarının, ağa ve sekban bölüklerinin nefer sayısı ve karşısına da alınan yevmiyelerinin toplamı yazılmıştır. Ardından kalede bulunan neferlerin toplamı ve yevmiyeleri ortaya konulmuştur. Ölüm, azil ve nakil gibi nedenlerle ilişkisi kesilen neferler de *minha* başlığı altında toplam nefer sayısından ve yevmiyesinden düşülmüştür. Elde edilen yevmiye 88,5 günle çarpılarak Masar, Recec, Reşen ve Lezez dönemlerine ait mevacib miktarı karşısına yazılır ve böylece askerlerin mukarrer akçeleri ortaya çıkmış olurdu. Masar, Recec, Reşen ve Lezez dönemlerine ait maaşlar toplanarak bir yıllık mevacib miktarı ortaya konulmuştur. Bu işlemden sonra mevacib defterinin düzenleyen yazıcı kendi ismini ve mevacib defterin düzenlendiği tarihi de kaydetmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defteri Tasnifi, Defter No: 5570, s.1402-1440).

1. Van Kalesinde Bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerileri

İstanbul'da bulunan yeniçeriler merkezdeki hizmetlerinin yanı sıra taşrada da görevlendirilmiştir. Yeniçerilerin taşradaki en önemli görevleri sahillerde ve hudut bölgelerinde bulunan kalelerin muhafızlığıdır. Hudut bölgelerine giden yeniçeriler üç yıl süreyle kale muhafızlığı görevini yerine getirir ve görevleri sona erdikten sonra İstanbul'a geri dönerlerdi. İstanbul'a dönen yeniçerilerin yerlerine yeni yeniçeri ortaları atanmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988, s. 324-325). İstanbul'dan gelen yeniçeriler atandıkları hudut kalelerine neferlerinin dışında tüm zabitleriyle birlikte atanmaktaydılar. İstanbul'dan ataması yapılan yeniçerilerin ulûfe ödemeleri, muhafazasında buldukları kalenin yerli kulları ile birlikte gerçekleşmekteydi (Kılıç, 2012, s. 95). Mevcut belgelerden merkezden gönderilen yeniçeriler *dergâh- âli* veya *dergâh-ı muallâ* yeniçeriler olarak kaydedilmiştir.

1.1. Cemaat Ortaları (Yayabaşlar)

Yeniçeri Ocağı kurulduğunda öncelikle cemaat ortaları (yaya başı) kurulmuştur. Sekban ortaları ve ağa bölükleri daha sonradan Yeniçeri Ocağı'na katılmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kurulduğu ilk dönemlerde her 100 nefere bir yaya başı komutan tayin edilmiştir. Bundan sonraki dönemlerde ise

yeniçeri mevcudu, orta adedi artmış ve cemaat ortalarının sayısı yüz bire kadar yükselmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 156).

Cemaat ortaları ilk kurulan askeri sınıflardan olduğu için diğer sekban ve ağa bölüklerine karşı daha fazla bir imtiyaza sahip olmuşlardır. En önemli sınırlarda şehir ve kalelerde görev yapan bu cemaat ortalarının zabitlerine kalenin anahtarlarının teslim edilmesi onlara ne derece itimat edildiğinin bir göstergesidir. Sekban ve ağa bölükleri yeniçeri ağasının karşısında kırmızı çizme giymelerine karşılık kendileri sarı çizme giyebilme ve yeniçeri ağasının karşısında ata binmek gibi ayrıcalığa sahiptiler (Uzunçarşılı, 1988, s.160).

Osmanlı Devleti'nin sınır bölgelerine ya da donanma hizmetine atanan yeniçerilerin komutanlığına mutlaka bir yaya beyi atanırdı. Yaya başının muhafız olduğu yerlerde ağa bölükleri mevcut ise ağa bölüklerinin komutanı yaya beyine tabi olma zorunluluğu vardı (Demlikoğlu, 2013, s.86; Uzunçarşılı, 1988, s. 215). Cemaat ortaları da tıpkı ağa bölükleri gibi zabitlerinin sahip oldukları statüye göre belirli bir hiyerarşi içinde yer almaktaydı. Derecesine göre en küçük cemaat ortasından en büyüğüne doğru bir hiyerarşi yapıldığında yaya başı, deveciler, baş deveci, hasekiler, baş haseki, turnacı, seksoncu, zağarcı ve sekbanbaşların olduğu görülmektedir (Uzunçarşılı,1988, 173).

18. yüzyılda Van Kalesi'nde görev yapan çeşitli cemaat ortaları, çeşitli arşiv vesikalarından özellikle de mevacic defterlerinden tespit edilebilmektedir. Bu vesikalardan çeşitli cemaat ortalarının numarası, cemaat ağası, nefer sayısı, yevmiyesi, Masar, Recec, Reşen ve Lezez dönemleri ile bir yıllık ödenen toplam maaşlarıyla ilgili detaylı bilgileri tespit etmek mümkündür.¹

Tablo 1: Van Kalesi'nde Bulunan Numaralandırılmış Cemaat Ortaları (Yayabaşılar) 25 Nisan 1705- 19 Haziran 1765)²

Tarihi	Cemaat ortası	Nefer sayısı	Yevmiyesi (akçe)	Mukarrer (akçe)	Yıllık mevacibi (akçe)
25 Nisan 1705- 13 Nisan 1706 (1117 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez)	89. cemaat ortası	56	508	44.958	179.832
25 Nisan 1705- 13 Nisan 1706 (1117 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez)	54. cemaat ortası	39	352	31.152	124.608
5 Aralık 1717- 23 Kasım 1718 tarihleri arası (1130 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	89. cemaat ortası	73	575	50.887,5	203.550
14 Kasım 1719-1 Kasım 1720 (1132 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	89. cemaat ortası	52	426	37.701	150.804
14 Kasım 1719-1 Kasım 1720 (1132 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	54. cemaat ortası	71	557	49.294,5	197,178
14 Kasım 1719-1 Kasım 1720 (1132 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	15. cemaat ortası	131	969	85.756,5	343.026

¹ (MAD. d. 5557, s. 564- 572; MAD. d. 5570, s. 1402- 1440; MAD. d. 5722, s. 168- 177; MAD.d. 5869, s.1278-1286; MAD. d. 5991, s. 554-557)

²(MAD.d.5722, s. 168-170; MAD.d.5557, s.564, 567; MAD. d. 5993, s. 305,306; MAD.d. 5869, s. 1279,1280; MAD.d. 6568, s. 1028-1044; MAD.d. 5570, s. 1406-1412)

14 Kasım 1719-1 Kasım 1720 (1132 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	78. cemaat ortası	112	844	74.694	298.776
27 Temmuz 1729- 15 Temmuz 1730 (1142 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	7. cemaat ortası	208	1397	123.634,5	494.538
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	Cemaat ortasının Numara kaydına ulaşılammıştır.	58	489	43.276,5	173.106
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	100. cemaat ortası	40	280	24.780	99.120
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	53. cemaat ortası	197	1451	128.413,5	513.654
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	44. cemaat ortası	283	2.046	181.071	724.284
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	70.cemaat ortası	51	428	37.878	151.512
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	75.cemaat ortası	173	1.325	117.262,5	469.050
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	79. cemaat ortası	238	1.859	164.521,5	658.086
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	44. cemaat ortası	74	573	50.710,5	202.842
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	53. cemaat ortası	74	573	50.710,5	202.842
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	70. cemaat ortası	94	735	65.047,5	260,190
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	75.cemaat ortası	74	604	53,454	213,816
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	79. cemaat ortası	64	542	47.967	191,868
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 Masar, Recec, Reşen, Lezez)	69. cemaat ortası	35	291	25,753.5	103.014

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere toplamda var olan 101 yeniçeri cemaat ortalarından (yayabaşılar) hangilerinin 18. yüzyılda Van Kalesi'nde görev yaptığını, nefer sayısını, alınan günlük ve yıllık maaşlarını öğrenmek mümkün olmuştur. Cemaat ortalarındaki nefer sayısı belirli dönemlerde büyük artışlar göstermişken, belirli dönemlerde de azalış göstermiştir. Hatta bu azalış ve artışları aynı numaraya sahip cemaat ortalarında bile görmek mümkün olmuştur. Cemaat ortalarında ki nefer sayısının azalışında emekliye ayrılma, vefat etme ve savaşlardaki kayıplardan kaynaklanmıştır. Ortadaki nefer sayısının artmasında ise ocağın ihtiyacına göre asker alımları veya başka ortaldan asker nakillerinin yapıldığı görülmektedir.

1.2. Cemaât-ı Şütürban (Deveciler Ortası)

Birinci cemaat ortasından beşinci cemaat ortasına kadarki yeniçeri yaya ortalarına cemaat-ı şütürban yani deveciler cemaati adı verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s.156). İlk dönemlerde Yeniçeri Ocağı içerisinde önemli bir statüye sahiptiler. Deveci ortasının komutanı olan baş deveci ağa deveciler ortası içerisinde en kıdemlisidir ve bütün deveci ortasının komutanıdır. Deveci ortalarının görevlerine bakıldığında; savaşlarda siper hizmetini yerine getirmek, sefere giderken ve seferden dönüşlerde yeniçeri ağasının develerini yüklemek ve bu yükleri gerekli yerlere taşımak gibi vazifeleri bulunmaktaydı. Deveciler ortası cemaat ortaları içerisinde saygı duyulan cemaat ortasıydı ve divan elbiseleri de kethüda beyin elbiselerine benzemektedir. Deveciler cemaati ortaları 24 ile 28 akçe arasında değişen bir yevmiyeye sahiptiler (Uzunçarşılı, 1988, s. 213). 1731-1732 yılları arasında Van Kalesi'nde birinci cemaat ortasının mevcudu 245, toplam yevmiyesi ise 1.998 akçedir. Deveciler ortasının Masar, Recec, Reşen ve Lezez dönemlerinde 176.823 akçe ulufeleri bulunmaktaydı. Yıllık mevacibleri ise 707.292 akçedir (MAD. d. 3949, s.280). 1732-1733 yılları arasında birinci cemaat ortasının mevcudu ise 195 neferdir. Deveciler ortasının günlük toplam yevmiyesi 1.587 akçe, yıllık mevacibleri ise 561.798 akçedir (MAD.d. 4067, s. 724-726). 1738-1739 yılları arasında deveciler ortasının mevcudu 120'ye düşmüştür. Deveciler ortasının toplam yevmiyesi 1.028 akçe, yıllık mevacibleri ise 363.912 akçedir (MAD. d. 6540, s. 120).

1.3. Hasekiler

Van Kalesi'nde görev yapan diğer bir cemaat ortası ise hasekiler olmuştur. Hasekiler 101 cemaat ortasının 14, 49, 66 ve 67'nci ortalarını oluşturmaktadırlar. Haseki ortalarının her birisinde ayrı bir komutan bulunmakta idi. Haseki ortalarına ağalar diye hitap edilmesi de onların ne derece itibarlı olduklarını göstermektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 204).

Haseki Cemaatinin Fatih döneminde kurulduğu tahmin edilmektedir. Fatih Sultan Mehmed önceleri sekbanbaşıyla birlikte ava çıkardı; ancak sekbanbaşının vazifesinin çokluğundan ötürü bu görevden el çektilmiştir. Fatih ihtiyar yaya başlardan 4 tanesini haseki tayin ederek tazı besleme işini onlara vermiştir. Dolayısıyla hasekilerin mahiyetinde bulunan neferler av için yetiştirilen köpekleriyle birlikte padişahın yanında bulunmaları adet haline geldi. Bunun dışında padişahın cami çıkışında hasekilerden en kıdemli olanlardan ikisi sağında ikisi ise solunda yürürdü. Bu dört orta komutanlarına Hünkâr Hasekisi unvanı verilmiştir (Pakalın, 1983, s.754).

Deveciler ortasının komutanı olan baş deveci ağa terfi etmesi halinde haseki olurdu. Hasekiler içerisinde en kıdemli olana da baş haseki denirdi. Baş haseki terfi etmesi halinde turnacıbaşı olurdu. Haseki ağaları, yeniçeri ağası sefere katılmadığı sürece onlar da sefere katılmazdı. Haseki ağaları tıpkı kethüda bey gibi divan elbisesi ve ayaklarına sarı çizme giyerlerdi. Atlarına da gümüş zincir, gümüş üzengi ve topuz vururlardı. Hasekiler başlarına balıkçıl tüylü sorguç takarlardı. Hasekilerin elde etmiş olduğu yevmiyeler ise Kanuni döneminde 23 akçe, sonradan da 24, 25 ve 27 akçe olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s.204). 1741 ve 1742 yılları arasında Van kalesinde 67. ortanın haseki ortası

olduğu anlaşılmaktadır. Haseki ortasının mevcudu 349'dur. Neferlerin toplam yevmiyesi 2.644 akçe, yıllık mevacibleri ise 935.976 akçedir (MAD.d. 6568, s. 1028-1030).

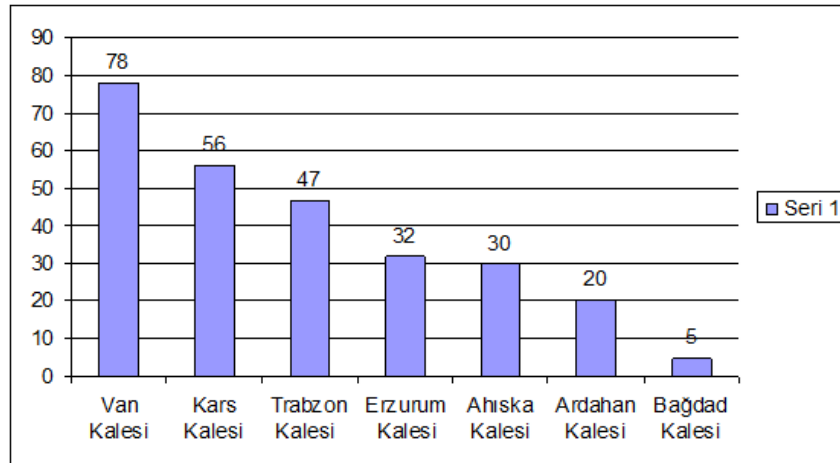
1.4. Dergâh-ı Âli Cebecileri

Erzurum Kalesi'nde merkezden gönderilen Dergâh-ı Âli Cebecileri de mevcuttu. Dergâh-ı Âli Cebecileri harp alanında yeniçerilerin ihtiyaç duyduğu muharebe ve siper ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü idiler. Dolayısıyla İstanbul'dan hareket ettikleri zaman yeniçeriye yetecek, hatta artacak kadar silah, araç ve gereçleri götürmeye mecburdular. Dergâh-ı Âli Cebecileri savaş esnasında bile siperde bulunan yeniçerilere ve kalede bulunan muhafızlara bu cephaneyi götürmek gibi oldukça tehlikeli bir görevi yerine getiriyorlardı (Uzunçarşılı, 1988, s.4).

Osmanlı- İran arasında savaş durumunun ortaya çıkması üzerine Erzurum'dan Van Kalesi'ne Dergâh-ı Âli Cebecileri nakledilmiştir. Mesela; Dergâh-ı Muallâ Cebecileri üzerine zabıt olan Mehmed'e 1742 yılı Mart sonlarında (evâsıt-ı Muharrem 1155) gönderilen bir hükümde Erzurum Kalesi'nde bulunan 22. cemaatin 100 neferiyle Van Kalesi'ne gönderilmesi istenmiştir (Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyun Mühimme Defterleri, Defter No:148, s.252; Kurtaran: 2011,s.187; Arı, 2001, s. 1- .171).

7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 tarihleri arasında (1169 senesi Masar, Recec, Reşen ve Lezez dönemleri) Van Kalesi ile diğer bazı kalelerde bulunan cebecileri mukayese ederek Van Kalesi'nin durumunu daha net anlayabiliriz. Mesela; bu dönemde Erzurum Kalesi'nde 32, Van Kalesi'nde 78, Kars Kalesi'nde 56, Trabzon Kalesi'nde 47, Ahıska Kalesi'nde 30, Ardahan Kalesi'nde 20 cebeci neferinin görev yaptığını tespit etmekteyiz. Söz konusu dağılım aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (Bâb-ı Defteri Piyade Mukabelesi Kalemi Defteri, Defter No: 35250, s. 1- 6.)

Grafik 1: Van Kalesi ile Diğer Kalelerdeki Dergâh-ı Âli Cebecilerinin Mevcudu (7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756/ 1169)³

Yukarıdaki grafikten anlaşılacağı üzere Van Kalesi'nde bulunan cebecilerin Kars, Trabzon Ahıska, Ardahan ve Bağdad kalelerinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu nefer sayısında farklılığın Osmanlı- İran savaşlarındaki gelişen siyasi olaylara bağlı olarak değiştiğini de göz ardı etmemek lazımdır.

³ (D.PYM.d. 35250, s. 1- 6).

Aşağıda verilen tabloda da Van, Kars, Trabzon, Erzurum, Ahıska, Ardahan ve Bağdat kalelerinde bulunan cebecilerinin sayıları, yevmiyeleri, mukarrerleri ve yıllık mevacibleri gösterilmiştir

Tablo 2: Van Kalesi İle Diğer Kalelerde Bulunan Dergâh-ı Âli Cebecilerinin Mevcudu ve Kazançları (7 Ekim 1755 ve 25 Eylül 1756/ 1169)⁴

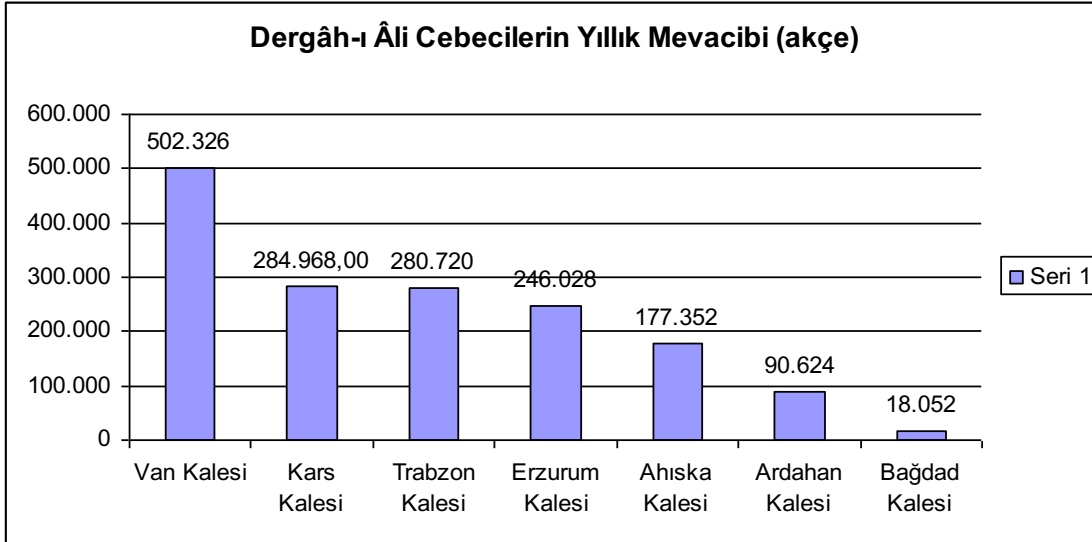
Tarih	Kalenin ismi	Nefer sayısı	Yevmiye (akçe)	Mukarrer (akçe)	Yıllık Mevacibi (akçe)
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Van Kalesi	78	1.419	125.581	502.326
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Kars Kalesi	56	805	71.242	284.968
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Trabzon Kalesi	47	793	70.180	280.720
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Erzurum Kalesi	32	695	61.507	246.028
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Ahıska Kalesi	30	501	44.338	177.352
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Ardahan Kalesi	20	256	22.656	90.624
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılı (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Bağdad Kalesi	5	51	4.513	18.052

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Van Kalesi'nde bulunan Dergâh-ı Âli Cebecilerinin mevcudu ve toplam yevmiyeleri diğer kalelere nazaran daha yüksektir. Mevcudu ile toplam yevmiye miktarını oranladığımızda ise Van Kalesi'ndeki cebecilerin ortalama 18 akçe, Kars Kalesi'ndekilerin 14 akçe, Trabzon Kalesi'ndekilerin yaklaşık 17 akçe aldığı görülmektedir. Erzurum Kalesi'nde ise Dergâh-ı Âli Cebecilerine düşen yevmiye miktarı yaklaşık 22 akçedir. Dolayısıyla Erzurum Kalesi'nde bulunan Dergâh-ı Âli Cebecileri sayısı Van, Kars ve Trabzon kalelerinde bulunanlardan daha az olmasına rağmen kazanç itibarıyla daha fazla bir yevmiye sahip olmuşlardır. Bu durum Erzurum Kalesi'ndeki bulunan cebecilerin daha fazla yevmiye tasarruf eden tecrübeli askerlerden oluştuğu izlenimini vermektedir.

Grafik 2: Van Kalesi ile Diğer Kalelerde Görevli Dergâh-ı Âli Cebecilerinin Mevacibleri (7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756/ 1169)⁵

⁴ (D.PYM.d. 35250, s. 1- 6; MAD. d 5991, s.554).

⁵ (D.PYM. d. 35250, s. 1- 6; MAD. d 5991, s.554)

Van Kalesi'nde bulunan cebecilerin yıllık mevacibi Ahıska, Ardahan ve Bağdad kalelerindeki cebecilerden daha fazladır. Mevcut ile yıllık mevacibi oranladığımızda; Ahıska Kalesi'nde her bir neferin yıllık mevacibinin 5.912 akçe, Ardahan Kalesi'nde 4.531 akçe, Bağdad Kalesi'nde 3.610 akçe, Kars Kalesi'nde 5.089 akçe, Trabzon Kalesi'nde 5.955 ve Erzurum Kalesi'nde ise 7.688 akçedir. Van Kalesi'nde bulunan cebecilerin ortalama yıllık kazancının ise 6.440 akçe olduğu görülmektedir. Bu bilgilere göre Van Kalesi'ndeki Dergâh-ı Âli Cebecilerinin Erzurum Kalesi'nde bulunan Dergâh-ı Âli Cebecilerinden sonra en fazla gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır (D.PYM. d. 35250, s. 1- 6).

1.5. Dergâh-ı Âli Topçuları

Topçu Ocağı, Kapıkulu Ocağı'nın yaya kısmından olup top dökmek ve savaş meydanlarında top kullanmakla vazifeli askeri birliktir. Osmanlı ordularının parlak zaferler elde etmesinde önemli bir faktör olan top, ilk defa I. Murad döneminde I. Kosova Savaşı'nda kullanılmıştır. Top teknolojisindeki ilerlemeler 15. yüzyılın ortalarında itibaren Fatih Sultan Mehmed döneminde kendisini göstermiş ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde en yüksek seviyeye çıkmıştır. Osmanlı orduları sefere çıkarken yanlarında top bulundurmakla birlikte önemli kalelerde de çeşitli çap ve büyüklükte toplar da bulundurmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s.35,36) Topun savaş meydanlarında gösterdiği caydırıcı gücün fark edilmesi ile bu askeri ocağın önemi daha sonraki yıllarda da giderek artmıştır (Aydüz, 2011, s.10,11)

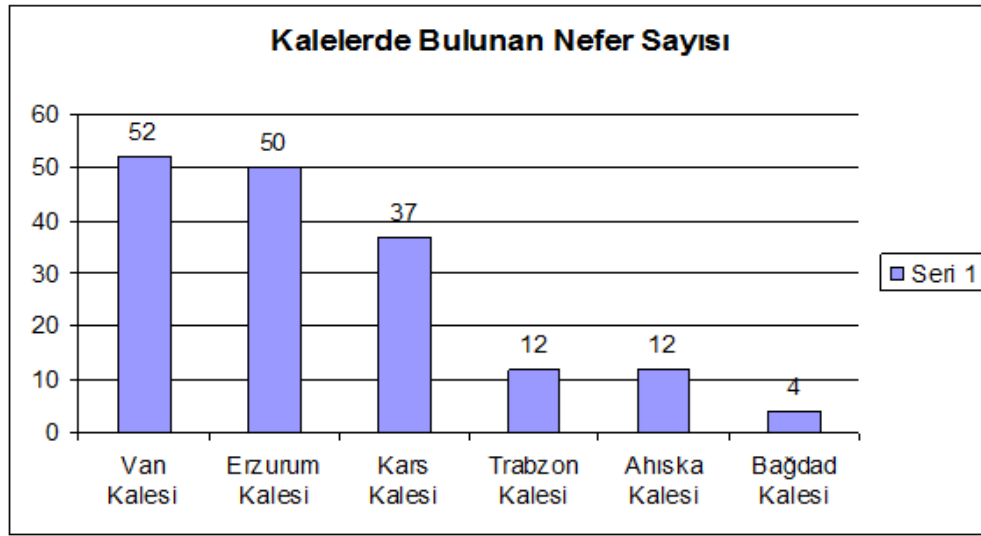
Yeniçeri ocağında olduğu gibi topçu neferleri de ağa bölükleri ve cemaat ortaları olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Topçu neferleri 5 ağa bölüğünden ve 71 adet cemaat ortalarından oluşmaktadır. Her ortada bir çorbacı, bir odabaşı ve daha küçük zabıtlar da bulunmakta idi. Ocak kethüdası, çavuş ve kâtibi de rütbesi büyük olanlardandı (Pakalın, 1983, s.513). Nitekim 1741 yılı Şubat sonlarında (evâil-i Zilhicce 1153) gönderilen bir hükümde; Van Kalesi Dergâh-ı Muallâ Topçuları muhafazasına zabıt olarak 2. cemaatten İbrahim Çavuş'un atıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İbrahim Çavuş'a gönderilen hükümde kalede bulunan top, havan, kundak, tekerlek, humbara ile diğer farklı çeşitteki mühimmatın kıyye, çap, karışlarının belirtilmesi ve görev yapamaz durumdaki tunç top, havan topunun tespit edilip ocak tarafından atanan mübaşir tarafından deftere kaydedilmesi istenmiştir (MHM.d. 147, s. 353)

Osmanlı Devleti sınır kalelerinde Kapıkulu veya Dergâh-ı Âli Yeniçerilerinden oluşan topçu birlikleri bulunuyordu. Bu durum Van Kalesi'nde de görülmektedir. Şark canibi seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetinde olan Dergâh-ı Muallâ Topçuları üzerine zabıt olan Mustafa Kethüda'ya 1736 yılı Nisan ortalarında (evâil-i Zilhicce 1148) bir hüküm gönderilmiştir. Gönderilen hükümde; 4. bölüğün

çorbacısı Yakup Çorbacı'nın 44 neferle Van Kalesi'ne, 53 neferden oluşan bir ortanın Erzurum Kalesi'ne, 5. cemaatin çorbacısı Mustafa Çorbacı'nın 73 neferle Hasan Kale'ye, 30 neferin Ahıska Kalesi'ne, 37 neferin de Trabzon Kalesi'ne nakledilmesi istenmiştir. Neferlerin isimleri ocak tarafından mübaşir tayin olunan Hüseyin Çavuş tarafından yazılması ve bu neferlerin kaleleri muhafaza etmeleri istenmiştir (Kulbilge, 2002, s.301- 302).

Van Kalesi'nde 7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 tarihinde (1169 Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri) Dergâh- ı Âli Yeniçerilerinden oluşan topçu birliğinin sayısının 52'dir.

Grafik 3: Van, Erzurum, Kars, Trabzon, Ahıska ve Bağdat Kalelerindeki Dergâh-ı Âli Topçuları (7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756/ 1169)⁶

Yukarıdaki grafikte anlaşılacağı üzere kalelerdeki topçu neferlerinin sayısı en fazla Van Kalesi'nde bulunmaktadır. Bu durum Van Kalesi'nin stratejik olarak önemli bir bölgede bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda da Van Kalesi ile Erzurum, Kars, Trabzon, Ahıska ve Bağdat kalelerinde bulunan topçu sınıfına ait neferlerin, yevmiye, mukarrer ve yıllık mevacicleri verilmiştir.

⁶ (D. PYM. d. 35250, s. 1- 4)

Tablo 3: Van Kalesi İle Diğer Kalelerde Bulunan Dergâh-ı Âli Topçularının Mevcudu ve Mevacibleri (7 Ekim 1755 ve 25 Eylül 1756/ 1169)⁷

Tarih	Kalenin İsmi	Nefer Sayısı	Yevmiye (akçe)	Mukarrer (akçe)	Yıllık Mevacibleri (akçe)
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası 1169 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Van	52	748	66.198	264.792
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası (1169 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Erzurum	50	983	86.995,5	347.982
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası (1169 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Kars	37	540	47.790	191.160
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası (1169 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Trabzon	12	217	19.204,5	76.818
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası (1169 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Ahıska	12	172	15.222	60.888
7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası (1169 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Bağdat	4	23	2.035,5	8.142

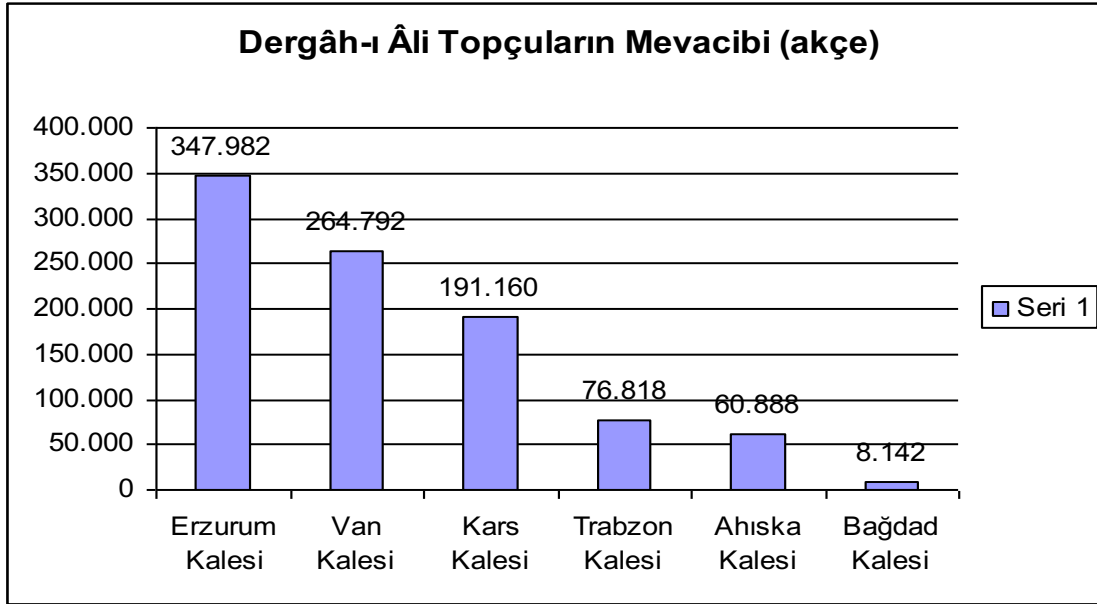
Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Van Kalesi'nde görev yapan topçuların sayısı Erzurum Kalesi'nden fazladır. Ancak elde edilen yevmiye bakımından Erzurum Kalesi'ndeki topçulardan daha az bir gelire sahip olmuşlardır. Bu durum Erzurum Kalesi'ndeki Dergâh-ı Âli Topçularının çoğunlukla fazla yevmiye tasarruf eden daha ehil ve tecrübeli olanlardan seçildiğini düşündürmektedir.

Aşağıdaki grafikte de Van Kalesi ile birlikte diğer Erzurum, Kars, Trabzon, Ahıska, Bağdat kalelerinde bulunan topçu neferlerin yıllık mevacibleri akçe cinsinden verilmiştir.

Grafik 4: Van Kalesi ile Diğer Kalelerde Bulunan Dergâh-ı Âli Topçu Neferlerinin Yıllık Kazançları (7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756/ 1169)⁸

⁷ (D. PYM. d. 35250, s. 1- 4)

⁸ (D.PYM.d. 35250, s. 1- 4)

Yukarıdaki grafikten anlaşılacağı üzere Van Kalesi'nde bulunan topçuların sayısı Erzurum Kalesi'nden fazladır. Ancak Erzurum Kalesi'ndeki topçuların yıllık mevacibinin 347.982 akçe ile Van Kalesi'nden daha fazla olduğu görülmektedir. Yıllık mevacib ile nefer sayısını oranladığımızda Trabzon Kalesi'nde bulunan topçuların her biri yaklaşık olarak 6.401,5 akçe, Kars'ta 5.166 akçe, Van'da 5.092 akçe, Ahıska'da 5.074 akçe, Bağdat'ta ise 2.035,5 akçedir. Erzurum Kalesi'nde bulunan topçuların her birine yaklaşık olarak da 6.960 akçe düşmektedir. Bu bilgilerden Erzurum ve Trabzon kalelerinde bulunan topçuların daha fazla mevacib elde ettiği anlaşılmaktadır.

1.6. Dergâh-ı Âli Top Arabacıları

Top arabacıları; Kapıkulu Ocağı'nın yaya kısmından oluşup büyük topların taşınmasında vazifeli olan askerlerdir. İlk toplar küçük olduğundan at, katır, deve gibi hayvanlarla taşınmış ve arabalara ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde topların büyüklüğü ve savaş meydanlarına sürekli taşınması top arabalarına ve top arabacılarına ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s. 97).

Top arabacıları, topları çeken hayvanlar ile top arabalarına bakmakla mükelleftiler. Ayrıca topçularla birlikte savaş meydanlarına gitmek ve topları taşımak gibi mühim vazifeleri vardı. Top arabacıları ocağı İstanbul'un dışında önemli kalelerde görev almış, kapıkulu topçusunun bulunduğu her kalede bulunmuşlardır (Uzunçarşılı, 1988, s. 97,98,100). 7 Ekim 1755- 25 Eylül 1756 yılları arası (Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemlerinde) Van ve Kars kalelerinde 12 nefer, Erzurum Kalesi'nde ise yine 21 nefer top arabacılarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu askerlerin elde ettikleri yevmiyeler ise Van Kalesi'nde 148 akçe, Kars Kalesi'nde 130 akçe ve Erzurum Kalesi'nde 339 akçedir (D.PYM.d. 35250, s. 8).

1.7. Sekban Bölükleri

Yeniçeri Ocağı'nın 196 ortasından 34 ortasını sekban bölükleri oluşturmuştur (Pakalın, 1983, s. 148). Sekban ya da diğer adıyla Seymen bölükleri 14. yüzyılın ortalarında I. Murad döneminde kurulmuş ve Yıldırım Bayezid zamanında geliştirilmiştir. Sekbanlar 1451 yılına kadar müstakil bir ocak halinde bulunmuş, ancak Fatih Sultan Mehmed'in Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine sefere çıkarken Sekban Ocağı'nın göstermiş olduğu itaatsizlikler, sefer bahşişi istemeleri gibi nedenlerle yaklaşık 6- 7 bin Sekban Ocağı'nı Yeniçeri Ocağı'na katmıştır. Fatih av hizmetinde bulunmaları için

de yaklaşık 500 sekbanı da yanında bulundurmıştır. Yeniçeri ağalarının da sekbanbaşılardan olması kanun haline getirilmiştir. Dolayısıyla 1451 yılından itibaren sekbanlarla yeniçeriler birleştirilmiş ve yeniçeri ortalarından 65. ortayı oluşturmuşlardır ancak sekbanların mevcut sayılarındaki kalabalıktan dolayı Süvari sekbanlarının dışında 34. bölüğe ayrılmışlardır. Böylece, Yeniçeri cemaat ortalarından 65. Cemaat Ortası'nı oluşturan sekban ortaları iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısım süvari, ikinci kısım ise 34 bölükten oluşan piyade birlikleri idi.

Sekban bölüklerinden 18. bölüğe *kâtib-i sekban*, kethüdanın olduğu bölüğe ise *kethüdây-ı sekbanan* denilmiştir. Sekban bölükleri içerisinde yer alan 33. bölüğe Avcı, komutanına ise *serşikârî* denilmiştir. Avcı bölüğü sekban bölükleri içerisinde en itibarlı bölük olmuş, devlet adamlarının ve ocak ağalarının çocukları bu bölükte kayıtlı olup hükümdarla birlikte ava çıkarlardı. Sekbanlar kurulduğu ilk dönemlerde hükümdarla birlikte sefere çıkardı. Ancak bu usul kaldırılarak sekbanların yeniçeri ağası yeniçerilerle, sekbanbaşı da sekbanlarıyla birlikte sefere gönderildi.

65. ortanın başındaki odabaşı da bütün sekban bölüklerinden sorumlu olup, ağa kapısında kendi işlerini takip eder ve davalara bakardı. Her sekban bölüğünde bir bölükbaşı, odabaşı ve diğer küçük zabitleri bulunmakta idi (Uzunçarşılı, 1988, s. 162-164). Sekbanların en büyük komutanına sekbanbaşı denilmekteydi. Sekbanbaşı genellikle zağarıcabaşılıktan terfi edilirdi. Yevmiyesi ise ilk dönemlerde 70- 80 akçe olmuş ve bu meblağ sonradan değişmiştir. Yıllık 20.000 akçe zeamet de tasarruf etmiştir. Ocak içinde terfi ettirildikleri takdirde yeniçeri ağası, dış göreve gidecek olursa Hayrabolu sancak beyi olarak görevlendirilirdi. Bazen kapıcılığa hatta yıllık 75.000 akçe ile müteferrikalığa da yükselebilirdi. Sekbanbaşı sadrazam konağında divana katılabilir, İstanbul'un asayişini sağlama hususunda yeniçeri ağasına yardımcı olabilirdi. Yeniçeri ağasının İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda ağa vekili sıfatıyla onun yerine vekâlet ederdi. Yeniçeri ağaları uzunca bir süre sekbanbaşılardan tayin edilmiştir. Ayrıca divân-ı hümâyun toplantılarına yeniçeri ağasıyla birlikte gider ve yeniçeri kâtibinin üst yanında otururdu Yeniçeri ağasıyla birlikte ocak adına ölen padişahın naaşını kontrol etme görevi de bulunmaktaydı. Sekbanbaşı ocak işlerinden sorumlu tutulur, ocakla ilgili resmî yazılara kendisine mahsus oval bir mühür kullanırdı. Sekbanbaşılardan önemli devlet adamları yetişmiş ve sadrazamlığa kadar yükselenler de olmuştur (Özcan, 2009, s. 326). Sekban bölüğünde, sekbanbaşılardan sonra da sekbanlar kethüdası, sekbanlar kâtibi, sekbanlar çavuşu ile saraç başı sekban bölüklerinin en büyük zabitleridir (Uzunçarşılı, 1988, s. 162).

Yavuz Sultan Selim 1515 yılında İran seferinden dönüp İstanbul'a gelir gelmez askeri tahrik ederek seferden geri döndürmeye çalışan Sekbanbaşı Osman Ağa'yı katletmiştir. Bu olayın ardından sekban bölüğü gözden düşmüş ve ağa bölükleri ihdas edilmiştir. III. Murad döneminde sekbanbaşılara itibarları yeniden verilmişse de bu durum uzun sürmemiştir. 17. yüzyıldan itibaren önemlerini yitiren sekbanların yerine kul kethüdaları ön plana çıkmıştır. Sekbanlara ihtiyaç duyulduğu zamanlarda eyaletlerde halktan gönüllü olarak toplanan ve kendilerine "yerli kulu" denilen askerlere de sekban adı verilmiştir. 17. yüzyıldan itibaren celâlî haline gelen bu grubun önemini kaybetmesi üzerine yerine "tüfekli" denilen yeni bir askeri sınıf meydana getirilmiştir. Taşradaki beylerbeyi ve sancak beylerinin maiyetlerine giren bu tip askerlere "saruca-sekban" denilmiştir. Bunlar buldukları yerlerde güvenliği sağlamakta kullanılmıştır (Özcan, 2009, s. 327,328)

Tablo 4: Van Kalesi'nde Bulunan Sekban Bölüklerinin Mevcudu ve Ücretleri (19 Mart 1741 Mayıs 1736- 19 Haziran 1765)⁹

Tarih	Bölük ismi	Nefer sayısı	Yevmiye (akçe)	Mukarrer (akçe)	Yıllık mevacibi (akçe)
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	5.Sekban bölüğü	108	842	74.517	298.068
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	19.Sekban bölüğü	183	1.364	120.714	482.856
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	20. Sekban bölüğü	226	1.647	145.759,5	583.038
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	5. Sekban bölüğü	70	551	48.763,5	195.054
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	19. Sekban Bölüğü	88	669	59.206,5	236.826
22 Aralık 1748- 10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	20. Sekban bölüğü	90	693	61330	245.320
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	...Sekban bölüğü	69	539	5.575	22.300
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	12. Sekban Bölüğü	52	415	13.363	53.452

1.8. Ağa Bölükleri

Fatih Sultan Mehmed sekban bölüklerinin disiplinsizce davranmaları üzerine önceleri müstakil olan bu ocağı cemaat ortalarına katarak nüfuzunu kırmıştır. II. Bayezid döneminde Yeniçerilerin itaatsizliklerinin baş göstermesi ve sekban bölüklerinin disiplinsizce davranışlarından dolayı ağa bölükleri adında devşirmelerden oluşan 61 bölük meydana getirilmiştir. Kanuni döneminde de itibarları gittikçe artmıştır. Böylece yeniçeriler yaya veya cemaat ortalarından, sekban ve ağa bölükleri olmak üzere üç kısımdan meydana gelmiş oldu.

Ağa bölüklerinin her birisine 50 nefer alınmış ve bölüklerine komutan olarak bölükbaşı, birer odabaşı, vekilharç, bayrakdar, müteferrika, aşçı tayin edilmiştir. 61 bölüğün 1 ile 41. bölüğüne kadar olanlar yeni odalarda tahsis edilmiş, 41'den 61'e kadarı da eski odalarda yer almıştır. Ağa Bölüklerinin en büyük zabitlerini aşağıdan yukarıya doğru bir hiyerarşi yaptığımızda bunların; baş

⁹ (MAD.d. 6568, s. 1049-1054; MAD.d. 5570, s. 1418-1421; MAD.d. 17313, s. 210- 212)

bölükbaşı, kethüda yeri, muhızırbaşı, başçavuş, kethüda bey, kul kethüdası şeklinde bir hiyerarşi içinde yer almışlardır.

Ağa bölükleri oluşuncaya kadar Yeniçeri Ocağı Kethüdası'nın ve başçavuşun belirli bir odası bulunmamakta idi. Ağa bölükleri oluşuktan sonra 1. ağa bölüğü yeniçeri kethüda odası olmuştur. 5. Ağa Bölüğü'ne ise ser çavuş (başçavuş) denilen ocak komutanına oda olmuştur. Başçavuş, kethüda beyinden sonra Yeniçeri Ocağı'nın en nüfuzlu ağasıdır. Başçavuş ağa kapısında durarak davası ya da herhangi bir işi olanları kethüda beyine bildirirdi. Muhızır ağanın bölük numarası ise zaman zaman değişmiştir. Kethüda yeri ise bazen 7 ve 33 ve bazen de 31 ile 50. odada yer almıştır. 54. Bölük ise *sermuâllim-i talimhâne* denilen ocak talimci başının odası olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s. 167-173)

Tablo 5: Van Kalesi'nde Bulunan Ağa Bölüklerinin Mevcudu ve Mevacibleri (27 Temmuz 1729-19 Haziran 1765)¹⁰

Tarih	Ağa Bölüğünün İsmi	Nefe r Sayısı	Yevmiye (akçe)	Mukarrer (akçe)	Yıllık Mevacibi (akçe)
27 Temmuz 1729-15 Temmuz 1730 (1142 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	31. Bölük	101	775	68.587,5	274.270
27 Temmuz 1729-15 Temmuz 1730 (1142 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	11. Bölük	99	765	67.702,5	270.810
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	51. Bölük Ömer Çavuş	13	105	9.292,5	37.170
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	38. Bölük (Bölükbaşı Halil Ağa)	1	8	708	2.832
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ali Çavuş	16	123	10.885,5	43.542
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük İsmail Çavuş	15	115	10.177,5	40.710
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ahmed Çavuş	21	160	14.160	56.640
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük (Bölükbaşı Ali Ağa)	35	245	21.682,5	86.730

¹⁰ (MAD.d. 5993, s. 306-309; MAD. d. 5869, s.1281-1284; MAD.d. 6568, s. 1033-1061; MAD.d. 17313, s. 207-213).

10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük (Bölükbaşı Ahmed Ağa)	35	245	21.682,5	86.730
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	4. Bölük	564	3923	347.185,5	1.388.74 2
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	44. Bölük	266	1960	173,460	693.840
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	25. Bölük	165	1281	113.368,5	453.474
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	31. Bölük	318	2322	205,497	821.998
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	51. Bölük Ömer Çavuş	13	105	9.292,5	37.170
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	38. Bölük Bölükbaşı Halil Ağa	1	8	708	2.832
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ali Çavuş	16	123	10.885,5	43.542
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük İsmail Çavuş	17	129	11.416,5	45.666
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ahmed Çavuş	23	174	15.399	61.596
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Bölükbaşı ....Ağa (Bölüğün numara kayı yok)	30	210	18.585	74.340
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Bölükbaşı Ali Ağa (Bölüğün numara kayı yok)	35	245	21.682,5	86.730
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Bölükbaşı Ahmed Ağa (Bölüğün numara kaydı yok)	35	245	21.682,5	86.730
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	32.Bölük Abdullah Çavuş	24	226	20.001	80.004
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	57. Bölük İsmail Çavuş	13	95	8.407,5	33.630

19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	51. Bölük Ahmed Çavuş	6	42	3.717	14.868
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	3.Bölük Ahmed Çavuş	8	56	4.956	19.824
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Efendi...Ahmed Çavuş Belgrad Nakil	20	140	12.390	49.560
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Hacı Ahmed Efendi Çerağı(?)...Çavuş Belgrad Nakil	19	133	11.770,5	47.082
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Mustafa Çavuş Belgrad Nakil	20	140	12.390	49.560
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Çalık (?) Hüseyin Çavuş Belgrad Nakil	23	161	14.248,5	56.994
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Turnacıbaşı Çerağı (?) İbrahim Çavuş Belgrad Nakil	22	154	13.629	54.516
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5.Bölük Şahin Paşa Çerağı (?) Hüseyin Çavuş Belgrad Nakil	20	140	12.390	49.560
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Seksoncubaşı Ahmed Çavuş Belgrad Nakil	19	133	11.770,5	47.082
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Seksoncubaşı Süleyman Ağa Çerağı (?) Mustafa Çavuş Belgrad Nakil	20	140	12.390	49.560
19 Mart 1741- 7 Mart 1742 (1154 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	44. Bölük Mustafa Ağa	50	350	30.975	123.900
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	4. Bölük	76	577	51.064,5	204.258
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	25. Bölük	127	980	86.730	346.920

22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	31. Bölük	115	874	77.349	309.339
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	44. Bölük	110	888	78.588	314.352
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ali Çavuş	18	141	12.478,5	49.914
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	29. Bölük Musa Çavuş	4	32	2.832	11.328
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	3. Bölük Ahmed Çavuş	6	42	3.717	14.868
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük...Çavuş	11	77	6.814,5	27.258
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Çalık (?) Hüseyin Çavuş	11	77	6.814,5	27.258
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Hüseyin Paşa	10	70	6.195	24.780
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5.Bölük Ahmed Çavuş	10	70	6.195	24.780
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ahmed Çavuş	9	11	973,5	3.894
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Hacı Hasan Çavuş (Bölük numara kaydı yok)	17	166	14.691	58.764

1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	7. Bölük	46	401	35.488,5	141.954
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	14. Bölük	61	480	42,480	169.920
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	31. Bölük	101	748	66.198	264.792
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ali Çavuş	14	110	9.735	38.940
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	29. Bölük Musa Çavuş	4	32	2.832	11.328
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	3. Bölük Ahmed Çavuş	6	42	3.717	14.868
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Mustafa Çavuş	11	79	6.991,5	27.966
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Hüseyin Çavuş	12	85	7.522,5	30.090
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	5. Bölük Ahmed Çavuş	4	32	2.832	11.328

Yukarıdaki tabloda 1729-1730 yıllarında Van Kalesi'nde bulunan ağa bölüklerindeki nefer sayısı 200 iken, 1739-1740 yıllarında 136'dır. 1741-1742 yıllarında ağa bölüklerindeki nefer sayısında büyük bir artış meydana gelmiş ve nefer sayısı 1.747'ye yükselmiştir. Ağa bölüklerindeki bu artışın sebebi ise Osmanlı- Safeviler arasında meydana gelen savaş durumunun ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti sınır boylarındaki kalelerin tahkimatını yapmış ve askeri birlikler kaydırmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s.229,230) 1741-1742 yılları Van Kalesi'ndeki ağa bölüklerindeki nefer sayısının Erzurum Kalesi'nden fazladır. Bu tarihte Erzurum Kalesi'ndeki ağa bölüklerinin sayısının 73 olması Van Kalesi'nin askeri önemini ortaya koymaktadır (Demlikoğlu, 2013, s.100-104)

1.9. Yamaklar

Van Kalesi'nde görev yapan diğer bir cemaat ortası ise yamaklar olmuştur. Yeniçeri Ocağı ile Yeniçeri Ocağı'nda bulunan topçu, humbaracı gibi askeri birliklerde bulunanlara, kalelerde müstahfiz suretinde görev alan askerlere verilen isimdir (Pakalın, 1983, s.604). Kale muhafızlığına giden yeniçeriler sonradan yamak ismini almışlardır (Uzunçarşılı, 1988, s. 328). Bir toprak dirliliğini ocak şeklinde tasarruf edip sefer zamanında sefere katılanlara eşkinci, gitmeyip kalanlara ise yamak denilirdi (Sertoğlu, 1986, s. 360).

Osmanlı Devleti önemli bir kaleyi ele geçirdiğinde çevredeki birkaç sancağı da içine alacak şekilde bir eyalete dönüştürür ve bu eyalete askeri ve mülki icra yetkileri olan bir beylerbeyi atardı. Ele geçirilen yer, geliri nispetinde tumar ve zeamete ayrılır ve fetihle emeği geçen askerlere tevzi edilirdi. Cebeci, topçu ve diğer yeniçerilere ilaveten kalede bir miktar asker de bulundurulurdu. Kalenin stratejik öneminden dolayı düşman orduları tarafından istila edilme gibi bir durum söz konusu ise üçer, beşer akçe terakki verilmek ve bir sene kalede kalmak şartıyla eski yeniçerilerden yeterli miktarda *terakkili* yazılırdı. Yine kalede bir yıl muhafaza hizmetinde bulunmak ve herhangi bir ocağa katılmak şartıyla kuloğlu ismiyle gerektiği kadar askerde bulundurulurdu (Pakalın, 1983, s.604).

Yamaklar hiçbir şekilde savaşa katılmazdı ancak sefere katılan eşkincilere 50 akçe ödemek zorundaydılar. Bundan dolayı yamaklara ellici de denilmekteydi ancak yamaklar her ne kadar savaşa katılmasalar da önemli görevlerde bulunmakta idi. Taş mermi yapmak, kereste kesmek, hisar, köprü yol inşa ya da tamir etmek gibi belli başlı görevleri vardı (Sertoğlu, 1986, s. 104).

Yamaklar 17. yüzyıldan sonra Osmanlı ordusunun piyade sınıfında istihdam edilmeye başlanmıştır. Yeniçerilerin eski nizamı kalmayınca asker ihtiyacı taşradaki sivillerden temin edilmeye çalışılmış ve bir bakıma yeni bir askeri sınıf ortaya çıkmıştır. Osmanlı- Safevi savaşlarının sürdüğü 1630'lu yıllarda yeniçerilere olan talep dolayısıyla yeniçeriler arasında yamak tahriri gerçekleştirilmiştir. Bu durum 1700'den sonra hız kazanmış yerel güçlerden farklı olarak sivillerden de yamak alınmaya devam edilmiştir. Yamaklar, Yeniçeri Ocağı'na katılmaya aday olan gruplar haline gelmiş ve özellikle de sınır kalelerinde de istihdam edilmeye başlanmıştır. Yeniçeriler arasına katılarak ocakta gerekli tecrübeye sahip olmadan bir yolunu bularak sınır kalelerinde görev almaları çeşitli karışıklıklara yol açmıştır. Osmanlı yönetimi bu karışıklığı önlemek için yeniçeri ortalarından bu şekilde çıkıp kalelerde görev alanların ellerinde hüküm bulunmadıkça istihdam edilmemelerini istemiştir (Emecen, 2013, s.310)

İlk dönemlerde oldukça faydası görülen yamaklar 1785 yılından sonra bozulmaya, intizama uymamaya başlamışlardır. Ulûfelerinde meydana gelen en ufak bir değişimde ya da işlerine gelmeyen bir durumla karşılaştıklarında isyan etmiş ve asli görevlerinde uzaklaşmışlardır (Pakalın, 1988, s.604).

18. yüzyıl Van Kalesi'nde görev yapan yamaklara sıkça rastlamak mümkündür. Mevacib defterlerinde yamaklar cemaat halinde belirli bir numara ile gösterilmeden sadece isimleriyle zikredilmiştir. Zikredilen defterlerde yamaklar; *an cemaat-i yamakân ağa*, *an cemaat-i yamakân kâtip* şeklinde değişik cemaatler altında gösterilmişlerdir (MAD.d.4067, s. 730-732).

Tablo 6: Van Kalesi'ndeki Yamakların Mevcudu ve Mevacibleri (8 Haziran 1701- 19 Haziran 1765)¹¹

Tarih	Cemaat ismi	Nefer sayısı	Yevmiyye (akçe)	Mukarrer (akçe)	Yıllık mevacibi (akçe)
8 Haziran 1701- 27 Mayıs 1702 (1113 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Yamakan kâtip	82	673	59.560,5	238.242
8 Haziran 1701- 27 Mayıs 1702 (1113 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Yamakan ağa	269	2061	182.398,5	729.594
25 Nisan 1705- 13 Nisan 1706 (1117 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Katib	73	637	56.374,5	225.498
25 Nisan 1705- 13 Nisan 1706 (1117 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Ağa	208	1.777	157.264,5	629.058
5 Aralık 1717-23 Kasım 1718 (1130 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Yamakan Ağa	290	2.181	193.018,5	772.074
14 Kasım 1719- 1 Kasım 1720 Yılı (1132 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Yamakan katib	83	617	54.604,5	218.418
14 Kasım 1719- 1 Kasım 1720 Yılı (1132 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemi)	Yamakan Ağa	57	468	41.418	165.672
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Katib	85	638	56.463	225.852
10 Nisan 1739- 28 Mart 1740 (1152 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Ağa (Van ve Gence Kaleleri ile Birlikte)	1350	13.638	1.206.963	4.827.852
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Katib	99	743	65.755,5	263.022
22 Aralık 1748-10 Aralık 1749 (1162 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Ağa	1.631	17.714	1.567.689	6.270.756

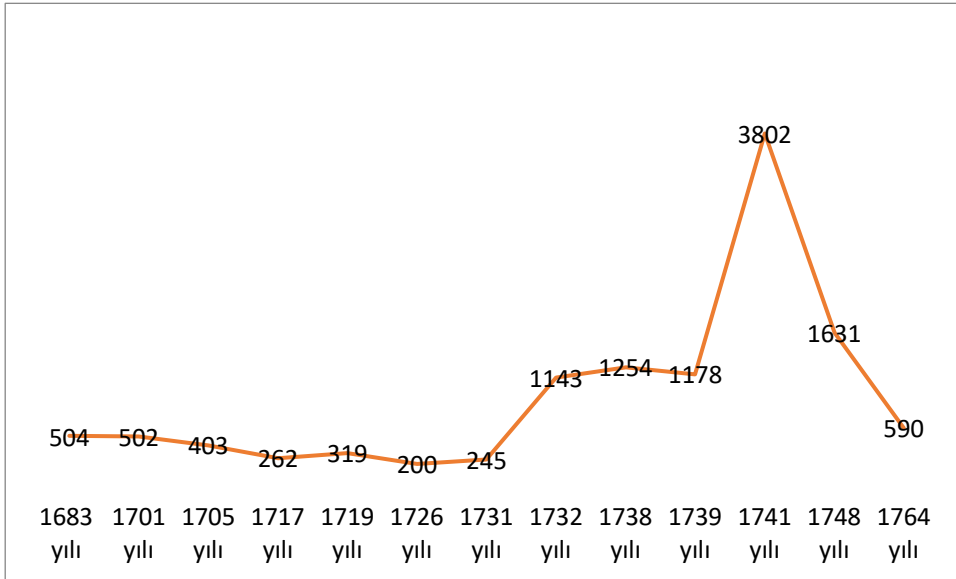
¹¹(MAD.d. 4320, s.380-382; MAD.d. 4310, s.276-279; MAD.d. 5722, s.170- 177; MAD.d. 5557, s. 567-572; MAD.d. 5869, s. 1280-1301; MAD.d. 5570, s. 1412-1440; MAD.d. 17313, s. 206-218)

1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Katib	62	291	25.753,5	103.014
1 Temmuz 1764- 19 Haziran 1765 (1178 senesi Masar, Recec, Reşen, Lezez dönemleri)	Yamakan Ağa	223	5.246	464.271	1.857.084

Tablo 6’da Van Kalesi’nde yamak ağa ve kâtibler içerisinde en fazla nefer sayısı 1748-1749 yılları arasında görülmektedir. Bu tarihler arasında Van Kalesi’nde yamak ağa ve kâtib cemaatindeki toplam nefer sayısı 1730’dur. Yamak ağası cemaatinde 1.631 nefer bulunurken, yamak kâtibinde 99 nefer bulunmaktadır. Yamak ağlarında bulunan nefer sayısının kâtiblere nazaran daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Van Kalesi’nde yamak ağa ve kâtib cemaatindeki en az nefer sayısı 1719-1720 yılları arasında görülmektedir. 1719-1720 yıllarında Yamak Ağası cemaatinde 83 nefer, kâtib cemaatinde ise 57 nefer mevcuttu.

18. yüzyılda Van Kalesi’nde çeşitli cemaat ortaları, sekban ve ağa bölüklerinden oluşan dergâh-ı âli yeniçerilerinin yıllara göre mevcudunun daha iyi değerlendirilmesi için aşağıdaki grafik verilmiştir. Verilen rakamlar ölüm, azil, nakil gibi nedenlerle ayrılmış olan neferlerin toplam neferlerden çıkarımı sonucunda ortaya çıkan net askeri mevcuttur.

Grafik 5. 18. Yüzyılda Van Kalesi’nde Bulunan Dergâh-ı Yeniçerilerinin Yıllara Göre Sayısı¹²

Yukarıdaki grafikten anlaşılacağı üzere Van Kalesi’nde bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerilerinin miladi 1741 yılında sayısının bir hayli kalabalık olduğunu görmekteyiz. Miladi 1732, 1738, 1739 yıllarında ise mevcudu diğer yıllara göre daha da artmıştır. Bunun en önemli sebebi ise Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanan gerginliktir. İran Han’ı Nadir Şah Afganistan ve Hindistan seferlerini tamamladıktan sonra Caferi mezhebinin beşinci mezhep olarak Osmanlı Devleti’nin tanınması

¹² (MAD.d. 3935, s. 186-190; MAD. d. 4320, s. 378-382; MAD.d. 5722, s. 168-177; MAD.d. 4310, s. 274-279; MAD.d. 5557, s.564- 572; MAD.d. 6315, s.756- 766; MAD.d. 3949, s.276-280; MAD.d. 4067, s. 724-734; MAD.d. 6540, s. 120-151; MAD.d. 5869, s. 1278-1286; MAD.d. 6568, s. 1028-1061; MAD.d. 17313, s. 205-218)

isteğinden vazgeçmemesi üzerine siyasi tansiyon iyice artmıştır (İzzi, 1199, vrk. 126/a; Uzunçarşılı, 1988, s.300). Bu tarihler Osmanlı Devleti ile İran arasındaki barış görüşmelerinin yapıldığı elçilerin karşılıklı gidip gelindiği bir döneme rastlamaktadır (Kulbilge, 2010, s. 296-300). Diğer yıllarda ise Dergâh-ı Âli yeniçerilerinin mevcudunda nispeten dengeli bir dağılımın var olduğunu görülmektedir.

SONUÇ

Van Kalesi, tarihi ipek yolunun üzerinde bulunması ve stratejik konumundan dolayı Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'daki en önemli serhat kalelerinden biri olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'ne katılan Van Kalesi, 18. yüzyılda Safevi Devleti olan savaşlarda askeri ve lojistik anlamında oldukça önem arz eden bir kaledir. Osmanlı Devletinin İran'a yönelik yaptığı seferlerde farklı görevler icra eden pek çok askeri sınıfın Van Kalesi'ne nakledildiği görülmektedir. Cemaat ortaları, sekban ve ağa bölükleriyle birlikte cebeci, topçu, top arabacı gibi askeri sınıflar Van Kalesi'nde mevcut durumda idi. Bu askeri sınıfların mevcudu dönemin diğer önemli kaleleri olan Erzurum, Kars, Trabzon, Bağdat ve Tiflis'ten daha fazladır. 1755-56 yılları arasında Van Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli topçuları ile cebecileri sayısı Erzurum, Kars, Trabzon ve Bağdad kalelerinden daha fazla idi. Yine Van Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli cebecilerine ödenen mevacib Erzurum ve Kars kalelerinde bulunanlardan daha yüksektir. Ancak dergâh-ı âli topçularında bu durum farklılık arz etmektedir. Erzurum Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli topçularının Van Kalesi'nde bulunanlara göre daha fazla mevacib elde ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun sebebi ise Erzurum Kalesi'nde bulunan topçu neferlerin daha fazla yevmiye tasarruf eden usta askerlerden oluşmasıdır.

18. yüzyılda Van Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilerinin mevcut sayısının azalış ya da yükselişinde dönemin askeri ve siyasi şartları etkili olmuştur. Özellikle 1738- 1741 ve 1748 yılları arasında yeniçeri askerlerinin Van Kalesi'nde daha fazla olduğu görülmektedir. İran hükümdarı Nadir Şah ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan gerginliklerin ve savaş durumunun ortaya çıkması Van Kalesi'ndeki askeri sınıfların mevcudunu ve çeşitliliğini artırmıştır. Bu sınıflar içinde bulunan ağa bölükleri ile yamak cemaatindeki nefer sayısının, diğer cemaat ve bölüklere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynaklar

1.1. Maliyeden Müdevver Defter Tasnifi (MAD. d.)

3935, 4320, 5722, 4310, 5557, 6315, 3949, 4067, 6540, 5869, 6568, 17313.

1.2. Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyun Mühimme Defterleri (A.DVN. MHM)

147, 148.

1.3. Bâb-ı Defteri Piyade Mukabelesi Kalemî Defteri (D. PYM. d)

35250.

2. Diğer Kaynaklar

Âşıkpaşazâde, 2014, *Osmanoğulları'nın Tarihi Tevârih-i Âl-i Osmân*, Haz. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul.

Arı, S., 2001, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah I. Mahmud Dönemi Ehl-i Sünnet Şîî Diyalogu, *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, Urfa.

Aydüz, S., 2011, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, *Tarih Okulu*, Sayı: 10, s. 1-37.

Barkan, Ö.L., 1979, “Tımar” İslam Ansiklopedisi, C. XII/I, M.EB, s. 286-333.

Beydilli, K., “Yeniçeri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 450-462.

Demlikoğlu, U., 2013, Teşkilat ve İşleyiş Bakımından 18. Yüzyılda Erzurum Kalesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Elazığ.

Emecen, E., 2013, “Yamak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.43, s.310-311.

Ertaş, M, Y., 2007, Sultanın Ordusu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

İlgürel, M., 1986, “Yeniçeriler”, *İA*, C. XIII, İstanbul, s. 385- 395.

Kılıç, O., 2012, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, *OTAM*, Sayı: 31, Ankara, s. 87- 128.

Kulbilge, İ., 2010, 18. Yüzyılın İlk yarısında Osmanlı- İran Siyasi İlişkileri, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, İzmir.

Kurtaran, U.,2011, “Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı- İran İlişkileri (1731- 1747)”, *History Studies*, Volume 3/3, s.177- 213.

Özcan, A., 1999, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 551- 557.

_____, 2009, “Sekban”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 36, s. 326- 328.

Pakalın, M. Z.,1983, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Deyimleri Sözlüğü*; C. I-II-III, İstanbul.

Palmer, J.A.B., 2000, “Yeniçerilerin Kökeni”, *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, s.475- 516.

Sertoğlu, M., 1986, *Osmanlı Tarihi Lûgatı*, İstanbul 1986

Süleyman, İ., 1196, *Tarih-i İzzi*, İstanbul.

Taneri, A.,1981, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, 1988, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı)*, C. I, T.T.K., Ankara.

_____, 1988, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları (Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımçı Ocakları ve Kapukulu Süvarileri)*, C. II, T.T.K., Ankara.

_____,1978,“Acemi Oğlanlar”, *İA*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

_____, 1988, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, Ankara.

ÜNAL, M. A., 2002, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta.